

УДК 39(=161.2)(477.85/.87)

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/his.2024.56.12489>

ІЗ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ ГУЦУЛІВ (Записи із села Бистрець на Верховинщині)

Володимир ГАЛАЙЧУК

Львівський національний університет імені Івана Франка
кафедра етнології

вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна

e-mail: halay_czuk@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7780-5876>

Увазі читача пропонуються польові етнографічні матеріали з духовної культури Гуцульщини, зафіксовані здебільшого автором у липні 2016 р. від подружжя Василя і Ганни Білоголових зі с. Бистрець Верховинського р-ну Івано-Франківської обл.

Тематично записи охоплюють календарний пласт звичаїв та обрядів, будівельну обрядовість, демонологію, магію і світоглядні уявлення (зокрема щодо тварин і рослин), похоронно-поминальну обрядовість і народну метеорологію.

Частину матеріалів становлять записи колег-етнологів Романа Сілецького (розділ про будівельну обрядовість) та Юрія Пуківського (у розділі про календарну обрядовість).

Попри певну фрагментарність, записи містять чимало вартісних відомостей, які стануть у нагоді дослідникам духовної культури гуцулів.

Ключові слова: етнологія, українці, Гуцульщина, духовна культура, звичаї, обряди, вірування

У червні – липні 2016 р. відбулася чергова двотижнева навчальна польова етнографічна практика студентів історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка спеціалізації «етнологія». Цього разу – на Покутті, у с. Прутівка (вочевидь, краще відомому історикам як Карлів) на Снятинщині.

Трапилося так, що на час польових досліджень автора цих рядків і кількох його колег-етнологів та фольклористів прихистили не місцеві покутяни, а переселенці з Гуцульщини – сім'я Білоголових із с. Бистрець Верховинського району Івано-Франківщини. Не пориваючи зв'язків із рідним краєм і зашораз згадуючи про його красу, для постійного проживання Білоголові обрали Прутівку, бо, за словами глави сім'ї Василя, порівняно з Бистрецем тут «значно легше жити». Насамперед – легше було ходити «по рівному» представникам старшої верстви сім'ї – Василеві Михайловичу, 1936 р. народж. [В. Б.], і Ганні Василівні, 1941 р. народж. [Г. Б.].

Майже одразу з'ясувалося, що наші господарі не лише гостинні люди, але й прекрасні знавці гуцульських традицій та оповідачі. Щоправда, бачилися ми з ними, як правило, вже надвечір, після повернення з «поля». Старші

газди охоче розповідали про те, як вуйко пана Василя, Петро Білоголовий, у травні 1940 року перевів через угорський кордон відомого дослідника Гуцульщини Станіслава Вінценза, про своє заслання до Сибіру і повернення додому. Принагідно пан Василь кілька разів награвав на сопілці, наспівував коломийки власного авторства.

Враховуючи специфіку навчальних польових етнографічних практик, здебільшого ми зосереджували увагу на теренах Покуття, де, власне, і перебували. Водночас не записати бодай якихось відомостей від старших Білоголових було би, як мовиться, гріхом. Відтак низку меморатів від них зафіксувала викладач кафедри фольклористики Богдана Гладиш-Олейко, професор Роман Сілецький, завідувач кафедрою етнології, докладно опитав пана Василя і пані Ганну на тематику народного будівництва та будівельної обрядовості, науковий працівник проєкту «Локальна історія» Юрій Пуківський записав відомості про весняну обрядовість, автор же цих рядків зосередився на деяких інших темах, насамперед на календарній обрядовості та демонології. Частина записів, які стосуються традиційної духовної культури гуцулів, якраз і пропонується увазі читача у цій публікації.

Календарні звичаї та обряди

– Різдво:

[Г. Б.:] *На С'ятий вечір, ек вечерьу ла'годы, – там, полагоды, аби бу'ло дванацікь страв, і кладут соки'ру, верети'но, лижки', ножиці, ніж, – все в'єжут, ни'точкою чи'рвоною, кладут під стів. Аби це купи си тримало. І отава (друге сіно вже ек си косит). І отави кладут під колаччі. Бо в нас колаччі печут. На свє'та різдвє'ні – колачі. [...] І цу отавку, і це має стоєти до Васи'ля. Тиждень. Не кива'ти. Ви'д Свє'твечера до Василі. Ни' ци верете'на, ни' соки'ру, ни' ножиці, ни' лижки', ни'чого. Те, шо зв'єзано пид столом, це має стоєти. Бо так: ножиці – за то, шоби зм'ія худобу ни кусала, ножиці ни тре'а кива'ти, вже на Васи'лі, після Васи'ля другий день можна це кива'ти. За верете'но, сокиру і но'жі я вам не ска'жу чього, а отаву – за то, шо екшьо буря си нано'се, град, гради', дощчі вели'кі, то виносити надви'р і пери'д хати палити, і це дим аби йшов, і це утихає буря. Пи'д колаччі стелили отавку цу. Колаччів ми кіко хоты'ли, тіко пекли. Я любила пєчы так, шоб я собі стів майже вкри'ла. Зави'ваники, колаччі, бабки' (сметана, єйця, маргарина, – то дуже си'те, файне). І то всьо лежсьело на столі, так аби сти'л собі у'браний був. Отаву під скатерку, колаччі на ній, а то всьо пи'д столом.*

Ни'тков чьи'рво'ннов ув'єзали тоже сти'в, нао'кола. Але для чього, ми не знаємо. Тоже до Васи'ля. І то екос так, шо то щытали, шо то ни'тка мала щыаскі таке до чьогос, бо це на Святий вечір це си робило, зав'є'тку.

Снопика – то ми лиш видимо по тілівізору.

[Запис Юрія Пуківського] [В. Б.:] Дванацікь страв було. Ну, там, пиєниця, компот, – ну, всеке наварували. Всеке пи'сне. Пи'д скатерть клали отаву. То небагато – жменчик ставили пи'д скатерьку, та й колачі напечуть, та й це пи'д скатерьков стоєло. Та й коли, напримі'р, дощі. Або ікас буря, – таке шос погане. Град. Та й брали цу отаву та й виноси'ли надви'р (там, трошки) та й це запалювали. Та й кажут, шо це переставала буря ця падати, град.

Коли звізду побачив, тогди сідають за стів. В нас так – розстав'їт ці і'ди, шо на столі, помолїт си Богу, «Отче наш», ну та й тогди сідають. Перший раз – лижку пиєнички... Три ра'зи. А тогди вже може їсти всекої страви. Свічку – це обов'їзково.

[Г. Б.:] Дванацікь страв було. Пиєнички перший раз [куштували], а потому вже – шо є на столі. Там уже і фасолю...

Пиєничку два ра'зи робили: на перший С'їтий вечір і на другий Видо-хре'сний Съє'твеч'єр. На Васи'лі нічього.

На С'їтий вечір тазда ходив з вечєрев. Брав пиєницю... Шос потрошки того' брали, того' брали – і три ра'зи округ хати. І до Ва'ч'єрі треба ви'днести дес до ікоїс бідної людини веч'єрі: того' трошки, того', того' на тале'рку... І понести за прости'біг, за душу дають. І клали шо... веч'єрю шьє в тале'рці клали на ви'кно. – душі мають приходи'ти їсти. І муков білов посипа'ли на ви'кні, а ви'дтак сліди там були, та 'єк би миш пройшла. Ну, то вже знаємо, шо душы приходи'ли веч'єрати. [Ложки не клали]. Єк ходили круг хати, так тото клали на ви'кно. На ви'кно клали гля душ, і шьє посипа'ли муков біле'ньков, так аби були сліди'. І то таке, шо на вікни – та 'єкби' душыа... Ну, та 'єк миш ходила... І то стоєло до Васи'ля, а відтак уже змітали курка'м пода'ли.

[Померлих на Веч'єрю не запрошували] Тільки шо помолили си за померлі душі, подекували пану Богу, шо Бог поми'г доч'єкати тої днинки, Божого Світого вечера. [Першу ложку до повали не метали]. [На ніч зі столу не прибирали] Стоєло на столі. То так годит си. Ну, та й того' веч'єра уже діти си збирають колїдувати. В перший раз у нас ходи'єли верта'єпа... Це ми сами ходили, єк дівчєтами... Таке, єк обруч'є кругле, та 'єк на штири боці таке, єк роги, і мали олівці малюнок'ві і брали та й мастили папірь ма'стєв єковс таков, аби це проздра'ч'єло, і там свічка горе' в ти'й верте'ні, це аби се ви'дко було: там, зелений, червоний, жовтий колір... На бу'ці такім, та й така штири ро'ги такі. Та й ту свічку під стінов запалюють хлопці, та й вертепа крутит си та й це освіч'єє. Входи в хату та й колїдують. То на Св'їтий вечір, і цілу ніч ходи. А ви'дтак – зробили церківцу', та 'єк церква, на штири бо'ки, і та церківця' на буці такім, і тоже – там свічка горе' і церківця' у'брана, хрєстики на всі... та 'єк церква. І входи в хату: «Христос си рождає!» – «Славите Христа!» Приходи коло стола і колїдують. Там, ци

штири, ци п'єть хлопчыків ци дівчыет (та й дівчыета ходили). Та й крутьє тов вертепов. Церківця вже так крутила си, а вертепа так. Ми приймали тих верта'пників... Діти за цілу ніч, в котрій годині уже в'ни прийшли до нас, ми пустили в хату, в'ни колідуют пид викном, а видтак уві'йдут у хату коло стола поколідуют, та й ми даємо' гроші, приймаємо даємо' їсти. Тогди в'ни вже подекували, встали – і далі колідуют. Ну, коли вже на две'рях, кажут: «Щьедрик-щьедрик-щьедрівоцька, прилетіла ластівочька. Прилетіла щьебетати, газду з хати викликати». А видтак вже прийшло на а'нгелі. То в нас не було там у го'рах, але відків ца си мода зробила?.. Хлопчыки вби-рают си у па'си, сорочьки' ві'шивані (це в зимі, це холодно, так шьо пид спід вони натігают тепле, а зверьхи сорочьки), і такі собі штани, і обув, а тут ко'рона є з хрестиками на штири боки, з позлітки зроблена, і шье бартки'. Приходьи, колідуют файно... Ну, так само...

[Зап. Ю. Пуківського] [В. Б.:] Ну, то в нас світкуют люди – єк звикло: великонні, різдвє'нні свє'та, колідники' в нас ходіть колідують. Хлопці малі, і великі колідники' збирают си. Трембіта, роги такі... Колис робили вертепу – таку, чотири ро'ги, та й там коробка така, та й украшували всекими папе-рями, та й всередині палили свічку, та й це крутило си, та й так приходили пид двери, колідували. Газди пускали до хати, в хаті виколідуют... Та й там уже дают гроші... Та й так хата ви'д хати ходили. На Світий вечір ходили. А колідники' ходили шість день – до Васи'лія. Ці дорослі, то ці ходили... Газди приймали. Там вони собі колідували ко'ліди, які знають...

[Г. Б.:] [Худобу до хати не заводили у свята, хіба коли зимно].

[З козою не ходили, косою в вугли не дзенькали].

– Новий рік:

[Г. Б.:] Перег Василі – Васи'ліний ва'єчір.

На Васи'лі городки' палили. Городки палили – та' єк завтра Васи'лі, а сего вечера. Ми робили городки' з повісма, з лєну. Такі робили ку'жєлики невеличкькі та й до чьогос такого припирали та й палили. Ну, й називали: це молодий парубок, а це молода дівка. Це той, а це та, напримі'р, Василь, ци Анна, там... Єкишо горьє' та й докупи зи'йдут си, значит, має бути весіллє'. А єк видкотило о'дно вид другого, значит, рози'йдут си. Або – робит си з барабульки, вирубує си таку яму, і сірничьки натикують си нао'коло. Це старих людей [гадання]. Хотьє знати, ци в'ни вмрут скоро, ци ньі. Тогди ци сірничькьи пальї, і си'рничьок уже догорає та й зи'гнет си суда, то не ме вмирати, а єк впа'де в єму, то значе, шо вже буде вмирати.

Мала'нки колис ходили в Бистреци. Але то давно. Казали, шо глинов мастили ла'вици, стільці мастили глинов, – таке вироб'єли у хаті. Колідували, шьо «Меланочька з Коломїї, лаву ма'сти, а припічь мий».

[В кожухи навиворіт хлопці на Меланки не перебирались].

На Васи'лі о дванаццятій годині небо си втворьєї, відкривает си. І тра'ба... шо в Бога запро'сите, то вам бу'де ціле' жиккє' вести'. І так бабка Василева мала гадку, і виділа, і ви знаєте, шо... девіносто з чимос-то років... запросила Бога, шо я хочьу прожити ти'лько й ти'лько. І ти'лько прожи'ла. Без хороби, без слабості...

Тепер – на Васи'лі в дванаццятій годині худоба говоре. Межи собов. Єк: чьоловік чьоловіка порадив – ану, ти сідай в єсла, і ви'н там лі'є, аби його не видьїла худоба. Хотьїв чьути, шо говоре худоба. І в дванаццятій годині о'нна другій розказує, єк мене господар годує. Єк тримає.

Тут діти ходьї з пишеничьков, сіют, а у нас то не ходили, там, у горах.

– Водохреща:

[Г. Б.:] Та' єк сего вечора – С'їтий вечір, Видохре'сний сьє'твечьєр, а завтра Йорда'н, – то так ми си ла'годили, дванаццїкь страв так має бути, єк на периий С'їтий вечір, на Видохре'сний вечір то так тожє. Пи'сно їли.

Хрестики з воску на сволюку на'вхрест на Відориці' ставили. Це на Відохре'сний сьє'твечір робили, а на Відориці' ранє'нько не'сли ву'ду, худобі на роги ліпили, у хаті на'вхрест клали, на ви'кно і на двери. Ми там наліпили у го'рах на скіні, шо хто то би порахував тоти' роки'... Рано на Відориці'. А звечьєра на Сьє'твечір лиш ла'годимо, аби готове бу'ло. У кернищу в кадуб хрестик кида'ли. Водичьков посвьєті коло хати, і в хаті...

[Зап. Ю. Пуківського] [В. Б.:] На Видориці' з воску робили хрестики і в хаті ставили на итири... – і по сегонни стоєт у нас. Робит си ввечір – та' як завтра Видориці'...

– Стрітєння:

[Зап. Ю. Пуківського] [В. Б.:] Стрітєннє Господнє. Бу'ли такі поговірки', шо стрічаєт си зима з літом.

– Власа:

[Г. Б.:] Власія світкували. Я знаю, шо... їке то сьєто бу'ло, шо в нас вовк ви'вці вїїв. То ми пішли громадити сіно, так шо під самов хатов пасо'виско бу'ло, ви'вці бу'ли шос шестєро овец, і вовк удєнь собі прийшов, то одну таки підрав. Але я таки забула, на єке сьєто. То ми усе казали, шо треба було нам не робити на це сьєто.

– Великий піст:

[Г. Б.:] Я знаю, шо єк ходили до сповіді, сповідати си, то пекла мама покійна... називав си книш. З барабу'лі, туду капусту варє'ної покладає. І це кладе під плечьє, собі бере в торбинку там до ца'ркви, і з цим си сповідає причьацьє. Бо за то, шо то аби ціле' життє людині хлїб си вїв. І це вжє причьєстит си (не ївши, натицьє'серце іде до сповіді), в'законит си, і там є варто'вня (коло кождої церкви є вартовня), і собі йдуть там беруть та й їдє.

О'нни других хліб. А винесе д'хаті, шо причьещьав си з тим хлібом, даєт си, і другий каже: «Прости'біг. Хай Бог приймає, шо на ти'м світі маєш». Це лиш раз на рік, у любий чьес серед Посту.

Книші в любий чьес собі печіт. Але до сповіди – має мати такий невеличкий під плечьєм пи'сний. Бо книші в нас пекли з бринзов або з сиром. А це – з капустов. Дріжджі си не давало у книші. Барабульку варили, мололи... Тепер є млинки, упе'ред такого не бу'ло – товкли макогоном файно, розтовчють, там додають муки, файно таке єк на пироги це си робит, тісто так аби ловило си докупки. Тогди бере та й розпліскує, таку паліничьку, кладет си в середи'ну капусти, закриваєт си та' єк вареник, и' обліплюєт си, кладет си у пічь та й печьєт си. І це спеціально так, аби мав до причьашаньни. А так, для їди в хаті, то з бринзов пекли.

– Живний четвер:

[Зап. Ю. Пуківського] [Г. Б.:] То день такий, шо узавтра Стра'сний читверь, і то пекли колис дома булочьки' такі – називали їх кукуци'. «О, завтра – Кукуци', діти на кукуци' 'мут ходити». І давали їм і бу'лочьки, і конфети, і вафлі, і всеке давали. То тепер. А колис – то пекли, знайте, не з білої муки, а з такої сірої, таке як гіпс. А ми дітми' ходили горами туда, вверьху'. Ну та й дивимо си, вже нам надають цих кукуци'в, та й си'димо: ану, котре файне – лишьєємо, а котре... – лиш собі відти кочьєємо вдолину. Та то не гріх? Та гріх... Та й дивимо си, як це кочьєєт си згори надолину.

Вогонь палили діти увечир, та й казали: «Грійте діда!» Та й скакали почерез вогонь. Приходили на кукуци' – у кожду хату: «Грійте діда!» А ці кажут, домашні: «Гріємо, гріємо! Іди суда...» Та й дають цим дітям кукуци'. Та то й тепер ходьї діти в нас.

[В. Б.:] Живний четвер – то шо дітлахи ходили. Гріли діда під дверима. «Грійте!...» – три ра'зи. Та й господа'рі казали, шо: «Гріємо, гріємо!» Захо'дьїт... І писали писанки, спеціально для дітей, або з сира коні робили (то спеціалісти колис бу'ли від того), або напіка'ли булочьки та й це давали дітим. Діда палили – та й перескакували через вогонь хлопчьики. Я не палив.

[Зап. Ю. Пуківського] [В. Б.:] То на Живний четвер давали за душу померших. Дітем. Діти собі знають, шо мають піти. Діти ходили – називало си – на кукуци'. І приходи'ли пи'д двері, давали дітем за прости'біг, казали, най Бог приймає – за тата, чи за маму. Та й гріли діда. «Грій-те ді-да!» Три ра'зи. Та й заходьї в хату, та й всьо. Там дітем дають писанки', або – колис із сира коні такі вироб'єли. Знаю, шо то файне було. Та й пи'санку, і тот коник дітем. Так до кождої до хати ходили. Я склав спі'ванку таку про дітий, про сі кукуци':

*Наше село є великье та й хатки горбами,
Чьистого поля немає – лиш всьо з чигорами.*

*'Д кождей хаті є доріжка – ек змія скручье'на,
Кожда хата – ек хтос виклав – лісом обтичье'на.*

*В село за'їдеш по привичкі – музи'ки іграют,
П'ют горівку, шос жартуют, дівчата співають.*

*Скрипка йграє, цимбал тоже, а бубонь бумкочьі,
А дівчина – ек ластівка – співай-скрегочьі.*

*То, шо хочьу, то я бачьу, шо лиш мені треба,
Тилькі прошу щьире Бога за щасті и'з неба.*

*Вижу своє рідне село, та й хатки горбами,
Та й дітвору маленькую – йдуть за писанками.*

*Гріют діда пи'д дверима та й в хату заходять,
А котрі маленькі дуже – то старші їх водять.*

*Дают дітям писаночьки або з сира коні,
Шоби діти пам'їтали свѣта Великодні.*

*Свічєнов водов могли в стайни покропити, та й білше я нічого не пам'їтаю.
Це я не тімую, аби в нас шо таке робили.*

– Великдень:

[Г. Б.:] *На великодні' [свята] – паски^е [печемо], паску з таким хрестом.*

[Зап. Ю. Пуківського] [В. Б.:] *На великодні свѣта, Велигдень – паски пекли.
Колись такі бу'ли бляхи... Три пасці такі пекли, та й то мали коні, та й
брали паску, ла'годили, шо вже там на Велигдень положено, – та й на коня.
А хто – так у кошиках. Та й до церкви. Яйця, ковбаса, сало, сира, – ну,
всекого такого.*

[Г. Б.:] *На Велигдень – то мусив бути хри'н. Це брало си з таков... то
у горогы на Велигдень пускає китичьку таку, з зе'леньув, це з тов зе'леньув хрін
брало си, мило си файно і клало си у кошик, тот, шо світило си. Це хрін там
посвѣ'тѣ коло ца'рки, прихо'ды ви'д ца'рки, сідаємо за сти'в їсти, там
вже всьо готове, – і хре'ню першій раз мусили брати. Бо за то, шо казали,*

шо хрін гріхи випі'кує. І ек приносимо той кошик... хлопчики ходьі свѣтити до ца'рки, приносѣ 'д хаті, уже коли їсти, – тре'а Богу си помолити, свѣчку свѣ'тимо, Богу си помолити, подекувати пану Богу, шо Бог поми'г дочьекати нам цого' свѣта Божого, і – першій раз хре'ню... Из цілого кусали, або ножиком урубав...

[Зап. Ю. Пуківського] [В. Б.:] Хрін... Навіть було так, шо казали: перший раз як їсти – то хри'ну. Шо гріхи хрін випікає. Кусочок хреню ножем врубав, та й з'їв, та й тогди вже іди люблю їду їсти.

Зранку йшли до церкви, посв'їтили, – їсти не можна було, поки не посв'єтиш. Приходи'ли додому, тогди брав свѣченого, і тогди вже... Трошки давали худобі свѣченого. Хто найскорше при'їде [з церкви зі свяченим], той найскорше весну' зроби, ве'сну, завесну'є. Роботу – шо за'чне, то скорше 'ме си получати.

[Зап. Ю. Пуківського] [В. Б.:] То були такі фарби та й були такі пишчики спеціально, шо віроб'ювали. Хто мав пасіку, то варив ви'ск, і в миски такі наливали, та й це застивало, та й коли тре'а чи на свѣчку, чи на шо, та й цого' врубав кусок, та й розігрів коло печі, коло шпарга', та й такі писанки' писали. Фарби купляли. Стукались коло церкви писанками – в кого дужче здоров'ї чи шо – я це не пам'їтаю. Писанки' дівки дарували хлопцям в понедівнок. А шоби якісь справ'яти співи, набутки – то ні. Закопували шкаралупки з писанок, 'би де не викинути її.

[Г. Б.:] Шкаралупки [з великодніх яєць] – у нас то не можна було де-небудь ви'сипати. Тре' було дес так закопати, де ніхто тудя не ходи, де ногами ніхто не топче.

[Зап. Ю. Пуківського] [В. Б.:] Аби не спати на Велигденъ – цілий рік 'меш спати та й робота не буде робити си.

– **Поливаний понеділок:**

[Зап. Ю. Пуківського] [В. Б.:] На Поли'вавний понедівнок – було, шо обливали.

– **Юрія:**

[Г. Б.:] Худобу, так казали, шо положено на Юрії [виганяти на пашу]. Але шо – коли вже при'йдут у полонину' з худобов. Кождий господар собі пригнав...

– **Зелені свята:**

[Г. Б.:] На Зелені свѣ'та в нас – з явора, яворо'ві [галузки]. У горо'ді затикали... Можна – вільха, ольхові, а на хату вільху не клали. На хату явір клали.

– **Десята п'ятниця (по Великодню):**

[Г. Б.:] Десета п'єтниця є. То бабка наші казала, шо це Христове серце, шо навіть за горов у Закарпаттю, то навіть ніхто би си волови' за ри'г ни ймив. Навіть вогонь не розпалювали у хакі, бо це великий... І в нас свѣткували. А тут – роб'ї...

– Купайла:

[Г. Б.:] *На Івана так тоже [як на Зелені свята]: хобзу округ хати, дахи, попід стріху так нао'кола [застиркували]. Як висхне, та й то збирали і спалювали.*

– Петра:

[Г. Б.:] [Петрування не було]. *Держава робила день полонини'.*

Будівельна обрядовість:

[Тут і до кінця розділу запис Романа Сілецького] [В. Б.:] *Переважає смерека [йшла на будову хати]. Бо є смерека, і ялиця. То переважно будували тільки з смереки, смереко'ві [хати]. На пидва'лини рубали тільки смереку. Таке, казали, шо гниє.*

Казали, як звале'не дерево, вітер звалив, шо з того недобре брати на будівлю, шо може випа'дки бути, шо може шос си стати нидобре. Як грім бив в дерево, то не брали [такого дерева на будову], тільки на цимбали. Грім б'є в одинокі дерева, та й бирше смерека (в ялицю не било чьогос), та й остальні такі: явір, бук, – то це гримит. [Не брали] Як при'рост, має двоє серців, – то шкідливе для людини. І ро'зсоху не брали.

У червни [дерева на будову] не рубали: шо це гнилий місіць – буде гнити. Єк уже пускає сік, то не можна рубати. Рубали, єк повний місіць.

Я знаю, в нас не було такого у селі, 'би там, де дерево росте, 'би там шос будували.

Де худоба приходить спит, коро'ви, вівці, де тєгнеци там на стійло, то там на тім місци дуже добре будувати будинок. Не кінь, не коза. Така воро'жка була.

Починали будувати переважно в суботу. Це неписни'й день. Як будуєш в писни'й день, недостаток може бути. Переважає у повний місяць – шо пригожа хата буде, усьо буде в хаті, повно. У високосний [рік] шос не будували.

«Отче наш» виговорив – та й тогди брав си до праці.

Ставили дерево так, шоби не гу'зарем, а шоби вершок до сонці був. Казали, шо так годи'т си.

[Поza роботою] *Сокиру клали на пидвалину, або та'к припирає [до зруба].*

Розказували, шо ік хтос обідив майстра при роботі, то [він] міг зробити так, що в цій хаті добра не буде. І була в нас одна хата, шо майстрів обідили при роботі, і так та хата і розігни'ла. Побудувати її побудували, але так в ній ніхто не жив.

Я не кіму'ю, шоб майстри робили та й лишили будівлю.

Муси на добро закласти [майстер хату], а котро є такий фальшивий [чоловік], то може й на всеке бути. Шос зарубує там пару раз сокирою, але

шо вин каже, то хто його знає. Такі майстри вибрані – колис-то були, а тепер, то... Нима цього'.

Перший раз сходи'ли си – називало си за'пусти. Господиня ла'годила їду, ла'годила свіче'ну воду. Ці майстри наклали підва'лини цесі, запустили їх, але вне'ред помолили си Богу всі, хто там присутний був. Помолити си Богу, майстри запустили це, і на цим – koniec, – бирьше ничьо' не робили того дня. То до обіду переважно робили. До обіду то дуже добре було. Підвалини клали – на камені так аби стоєли. Ой-га, там того камінне бу'ло... Водичьку під камінь свячену [пляли], під итири кути. На тильній підвалині, котра закриває, то там робили такий хрестик, вирубали, тоді на це вже покривали верхню цу підвалину. Копійки клали на всі итири боці, 'би гроші були; пше-ницю могли [закласти у підвалини]: пара зеренец, – і закривали. Після того, як кі'нчили ці зв'язки, то там ставили дошку, і ставили хліб-сіль на рушнику, і там уже цих майстрів угощєли. Варили, хто шо мав: ци го'лубці, ци борщ... Хліб цей, шо стоєв, – то стоєв, а [окремо] хліб був нарізаний їсти. На підва'-линах їли. А той хліб, як уже забралися ці майстри, то дес забирали.

Як підва'лини пов'язали, то вже нічого в цей день не робили, тихий має бути цей день: ни стукати, ни... І коли ці підва'лини замика'ли, то ни треба було ни довбньов бити, так треба було лего'нько припустити, аби само сідало. Аби гри'манне не було.

А ек хату в'їзали, ди'м ув'їзали... На за'в'їзки приходи'ли до нас, бо ми тоже будували си та й робили за'в'їзки. Коли вже в'їжут – так тре'а тихо'нько сидіти, ніхто аби не... [Г. Б.:] А на тот раз шо: ек ми в'їзали хату – зозуля закувала. Та й тре'а слухати... так тихо'нько – слухати, шо де єкий голос учьєши. Ну, дес люде кричут, дес птаха співаї, дес ци кугут кукуріта'ї, ци кіт мнявкає... Казали, шо ек кугут кукуріта'є, то може пожар бути. Худоба – на щастє. А то – не знаю.

[В. Б.:] Сволок. Два подовжні і один поперечний. У старих хата'х це було. Бу'ли писані сволоки. Різбарі вирізували квіти, кола такі. Для краси.

Кізли', латки', і буркни'ця – це саме верхнє. І зробили хату – там наклада'ли деревце'. Із смерічки. Газдиня вбирала квітами саморобними... Газдиня це зроби, і з правого боку, від сонця, прибивали до... Над образами. І старшого майстра здоймали. Він як з драбини злізе, як вчепив деревце, то його з драбини здоймали і ставили на землю. Так, аби вин сам не скочив на землю, то як злазе'в, то його два майстри' ловили і клали на землю. З драбини. Так треба було поважєсти...

Майстрови – подарок: колач, рушник файний або сорочьку файну. Оці всі майстри мають получити на руки – може, він дес си порубав чи вколов – руки вкрити. То, казали, шо покривают руки. Колач і рушник. Вишитий рушник.

Було, що до деревця маленький колаччик прив'язували. В нас цього не було, але я бачив в людей, що колаччик маленький прив'язували.

Де'ревце – це аби не був голий дім, аби щеске було в домі, аби вело си в будинку. Стайню як робили – то тожє так. Деревце стоєло, поки не про-па'де.

Вхо'дини – в любий день, коли вже кі'нчили, але старали си, аби не в пісний день. Не в п'ятницю, таке...

[Г. Б.:] Людина на входи́ни бере півлітру вина ци горівки і хліб або колач, аби не з порожніми руками. І це кладе на столі. Ла'годимо се собі. Сусіди приходили. А майстри – то хіба подарки давали їм, плату. Готували на входи́ни холодец, го'лубці, салати, борщ, м'яса жарили, шашлики пекли, – файно готували си. І поїли – так і ночувало. То, що зіпсувало си, – сви'ням давали.

[В. Б.:] Єк переносили хату з місця на місце, то підва'лини остав'єли. Не годит си... Підва'лини мають там лишити си. Я не знаю чого, але факт то'го, що ніхто не брав. І взад хату не можна брати [добудовувати].

Образи' в старій хакі лишєли [як переселялися].

Демонологія, магія, світоглядні уявлення:

– велети:

[В. Б.:] То така спі'ванка була:

*Бу'ли люди великани, по ве'ршю й ступали,
Лиш замалу в'ни руками неба не сігали.*

*Ни по чьому їм значь'ли гори та й долини,
Пид собою ліса' гнули, єк тонкі' биліни...*

І єк було – що ці люди-великани, коли появил си наш на'рід уже, то чьоловік орав. Нашьа верства'. А прийшла дьівчына з тих великанів та й дивит си. Та й приходит та й каже своему татови. Шо в нас якіс комахи риют землю. А тато їй каже – це, дітино, після нас такі люди будут. Шо дванадцять чоловік будут у печі зерно молотити. Ну та й добре... Та й ся на це не потурала, прийшла, та й зібрала це усьо в свої руки, та й віднесла, та й, пробачте, попісяла, та й це втопила, що це попли'ло. То розказували старі люди, – я трохи запам'їтав той розказ.

– рахмани:

[Г. Б.:] Ну, то чутка була, що Рахманский Велигдень. Одним ййцем в'ни си ділили. В'ни пи'сно їли. На Велигдень одним ййцем ділили си. Сорок чьоловік.

– нявки, лісні, чугайстер:

[В. Б.:] «Якби не був лук-чіснок та й оделєн-зіллі, ми би тебе, мамко, взєли давно у весіллі». То ікас спі'ванка була, старі люди співали. Ну, лук-чіснок –

лука'тий чіснок. Є ярий, шо він не назублюєци, а є лукатий, зубочки, восени садит си.

[Г. Б.:] *Ро'зигри. Кажут, шо є нявки' такі. Діти нехреще'ні си збирают. Але такі, шо за ними кишки тєгнут си. То не дай божє цего' тижня, перед Святів недільов, – аби надворі не спати (шо в'ни можут і діти забрати; лише діти). Це вони той цілий тиждень ходьи і можут і дітину забрати з собов. Це уни вже на Розигри розигріва... та' як весілле' роблі собі та й розходіт си, вже їх нема.*

Ця дитина нехре'щєна, котра умирає, то йде у нявки'. Ці діти нехре'щєні збирают си в купки, і – Світа неділя – перед Світов недільов в'ни ходьи тиждень... ходьи в купці. І в'ни могли би, екби дитина спала надворі, то могли цу дітинку забрати за сво'єю кумпанією.

Кажут, шо на сухому дереві... [видно сліди лісної]. Мій тато розказував, лісوروبом був, то на колоді такій, дерево сухе – то слі'дно ноги її: де вона ступила, там вигоріло. Вона ходила по сухому дереві, і де вона ступила, там та' як вигоріло.

[В. Б.:] *Ну то було, розповідали, шо була колиба побудована. У лісі. Там робочі жи'ли. То колись такі колиби були, та й там робили, там насереді'ні вогонь запалювали. Ну та й розказували, шо зайшла одного разу була до робочих. Так шо пара чоловік – ек спали, так пробудили си, і там був калі-дорчик такий, так шо завиділи її, як вона зайшла. І нара'з викрутила си... Але шо далі було, я не запам'ятав.*

Говорили люди, шо чугайстер, але в мої чьіси я якос не тімую.

– скарби:

А було, шо в Кі'зіх Вло'гах... Там полонина' була. Та й були пастухи два. Та й це було на полу'дни, а були сильні дощі, та й зійшла на дорогу за'рва. Зсунулось. Та й ці здоїли вівці, та й цей, шо напе'ред ишов, дивит си – а це гроші. Цей ці гроші визбирав та й каже тому занному, шо ззаду йшов, – каже, йди верни назад вівці, бо я вже не йду нику'да. Мені вже не треба. Та й так лишив того' з вівця'ми, пішов собі додому – та й нашо йому вже тої полонини'... Було й таке, шо там сидьів щь е' з а р, шо ці гроші охороняв.

– ляк:

[Г. Б.:] *У нашім селі казали, шо вночі як идеш, то привижє'єци шос. Іде мама моя з Верховини, іде уночі, та ікраз на тім місци, шо то казали – всеке буває, шо приви'жуєци, каже – зачєв кіт мнявкати... Мама моя розказувала, – це дійсно правда... Зачєв мнявкати кіт... Я, каже, обиздри'лас (а то не можна си дивити назад себе, як шос чуїш). Я, каже, ди'в'юс, а це таке, ік м'яч, коче'їт си за маму, изаду, та й свічка світит. Та й, каже, я вже сама, аби хоть із ким, – страшно стало. Я, каже, отак зогнулас, а це – швор-швор-швор, шворкотит... Мама си подивит – кочеє си за мамов,*

і світло – свічка, чи шо там світило си. То це дес отак провадило з кіло'метр. Ну, та' як то люди розказували, шо буває так, отак і тогди було. Та й з кіло'метра провадило, а там такий ко'стєл, такий підйом, а там такий присі'лок – Черле'не, – та й каже, шо дес покотило си в ту сторону, на то Черлене, і пропало.

Це мама розказувала. Раз ми йдемо' такі – я, екас жінка постарише... – нас три. Йдемо'. Єкраз там – називает си – Ру'ський – такий присі'лок. Йдемо' уночі. А кіт – єк зачєв – мняв! мняв! мняв! Ми дивимо си – чьорний, кіт. Чьорний. І це б'єт си у ноги, і няв, і няв, і няв... Ми си збили три докупки... Йдемо – вин не вступаєт си, лиш шо си ступит – та нам у ноги, шо си ступит – та нам у ноги. Йой! Бі'дочько моя! Так нас провадив дес до єких тридцикь метрув. І світєт си так очи дуже в него, і так – мняв, мняв... Ну, то я знаю, шо кіт може і перейти дорогу, то це таке, то це любому пере'йде, – ну але аби це си било у ноги та й няв, та й няв, та й няв... Та й це так нявало, та й видтак уже на то місце, шо мама мені розказувала, дійшло, і – щєзло – нема. То можна так подумати, шо то є в жиккю шос таке...

– «домашній чорт»:

[Г. Б.:] Щє'зник, тідько. З рогами. В нас казали, шо такі люди спіціально є, шо кохають їго. У хакі. Но'сє їсти їму на обру'бину [на платву] на тї'д, нисоле'не дають (бо він боев си соле'ного). Мороз розказував, Михайло, шо хата пуста була. Та й зайшли до хати та й шос-то питають: де, шо?.. Йкийс домашний шо був, шо він там не жив [а приїхав довідатися до хати]. А в і н із кута: «А я ге'зди!» – кіт чьорний показав си. І він каже [той домашній]: «Я пам'їтаю, шо в бабки було то та й то, де воно тіло си?», – а вин каже відти з кута: «А я гезди!» Я тутка... Він шос пам'їтав, шо в цеї бабки було в хаті. І то вже після Паски [на Проводи], там їх шос три, увійшли в хату, та й цей питає, де то [си] діло, шо було... Вони чули, шо бабка мала т о, та й каже, де то си діло? А вин відти, от як кіт чорний сидє, та й каже, шо «А я гезди!» Баба померла, то всьо вівмирало, хата пустков стоєла, а т о й, щ ь е з б и, лишив си.

Якби [йому] соле'ного, та він би таке віробив у хакі... З ним треба файно си обходи'ти, бо не знаю шо би там в хакі зробив. Але шо бабка хокіла, то він усьо вдоволював. Шо лиш подумала. Шо хокіла їсти, шо хокіла до вбраннє якого – всьо вона мала. Та й вона за то його тримала. То [їй] добре було, але вже 'би душьа прокля'та. Ого... Це вже всьо. Єк є домовик цей у хакі, то вже ця душьа проклята. Шо це си з т а к и м занимає. Та душьа вже ни йде до небес, а йде до діавола.

[Про купівлю дідька «з усім» і виношування його під пахвою з яйця – не чули]. Не було жовтка в нім, то казали – це їйце к о' л о т.

– упирі:

[Г. Б.:] *Колис, ви знайте, так. То старі люди... Такі люди вмирали, що наполовину живий був, а наполовину вмер. То й їго закопували, бо то вже мертвий, а видтак такі бурі' а така біда си творе на свікі, що жиккє нема, а в'ни вже знають, трохи кімуют, котрий та й шо, та й йшли та відкопували, а там діра була в тім гробі, так шо до трунви'. Відкопували, та й відтинали голову та й клали межси ноги. То колис розказували, шо такі упирі були. Та й казали, шо як відтинали голову, то з правого боку кров текла. Половина живого тіла була, половина мертвого. І вин світом каламути'в. То такі нераз бурі' були, шо то світ, думали, шо гине.*

Жінка одна вмерла після родів, та й тожже така біда була. Та й один каже: ви знаєте, шо ця Фрозю'ччина відколи вмерла, то це нема споко'ю на світі. Доцьит та й доцьит, та й біди', та й... Каже, треба, аби йшов... а це був такий дід, шо це відкопував та й це... Тре', каже, аби цей дід йшов та й шию видрубав, та й тоди даст споко'ю. А там родичі цієї дівки були, шо померла, а він не знав. А цес, з фамілії, каже: ідіт-ідіт, ви як будете це робити, та шьє вбра'ннє здоймити з неї, а ми вбрали її файно, – то бішьє вам ничьо' не тре' буде.

– відьма:

[Г. Б.:] *Я знаю, шо жінка була така відьма. Така, шо коро'ви чередува'ла. І тато нас послав поло'тна білити, колис ткали з лєну. Та й сестра старша ткала поло'тна, та й треба було нести коло води, коло ріки, стелити. Та й мама каже – коро'ви беріт із собов. Постелили, – іде ця баба, ця відьма. Іде... Вона в таких запаска'х була... Передна за'паска, задна... Та й так'і на нас не дивит си, – видьі, шо діти. А вона собі йде, то в корови – за онну корову – шо в жменю – церк, молока, з другої – церк... Та й ми шо: дивимо си – шо баба роби таке?.. Ну то й вже з тим молоком пішла, то кажут, шо ото-то... сметани ніє'кої не... Вона чередує. Та й коли вона вмирала, то так си мучила та так рика'ла, ек корова. То так розказували люди. Це великий гріх... Вона ек зчередує корову, то корова тогди так плачье, такі слези' течут із корови, шо най бог боронит. То-то шкоди[ть] корові.*

[В. Б.:] *А хлопці йдуть, а вона йде напере'д хлопців. Вона не видит цих хлопців. Три йшло хлопці. Та й хлопці йдуть ззаду, а в'на каже: «Плюну на мару', то пі'ду з цього кута усуну манну забєру» (А там корова пасєт сі). А хлопці ззаду: «Слава Ісусу Христу!» А баба до цих хлопців: «Марш! Шмаркуні!..» Бо помішєли вже цій бабі, шо так говорила. Це було. Хлопці розказували.*

[Г. Б.:] *Ну та ходили, була така, шо відмов'ювала [як чередільниця «манну» з молока забрала]. Кажут, шо їк вона таке робе, – здойти корову, вимити відро та й в туалет відне'сти. Та й казати: «Шо ти мені зичиш, тобі виддаю». Та й було так. Корову в нас си вположи'ло, та й мала йти до стайні, та й іде, але*

д'хаті, та й там кладе на пліт голову і ри'че по ціли'й день і ри'че. Я кажу' – шо то таке може бути? Чо' вона риче? Та й туда дивит си. А слези'т – чьуєте, – шо плачье і капають сльози. Цей вуйко сходит, Василя мами брат, – я кажу – я не знаю, шо таке. Це якби вона рика'ла коло стайні, там її дітина є, – най би вже рика'ла. А чьо' вона – іде собі там на пліт в ту сторону, де в'на жиє', тота жінка... Каже – нічьо' не роби: здої'ш корову, молоко процідиш – вимий відро, винеси в туалєт, висип і кажи: «Шо ти мені зичиш, тоби виддаю». Ану будеш видіти, шо другої чи третої днини в'на бу'де плакати і ме казати, шо... У її корови бу'де так вонити молоко, шо в'на не годна бу'де їсти. Я це зробила, а в'на прийшла таки дійсно в другий ден та й каже: «І шо то може бути, коро'ви мені позбав'єли та й так пахне молоко...» А я так думаю – добре вуйко казав. І від тих разів корова вже не йшла до плоту, не рикала ні нічьо' не бу'ло. То я так переко'нала си, шо ці примі'вки...

Они пользуют си моментом: Благовіщєнні, в'ни так ро'блі, шо... Вночі можут навіть піти в стайню та й надоїти корову взєти молока. І перед Івана... Нічьо' не перекидають си, просто йдуть та й роб'ї своє, шо їм треба. Но а бу'ла баба така, шо бу'ли робочі на квартирі там, лісоруби, у тої баби. І казали, шо вона відьма бу'ла, та баба. Кажут: ми посніда'ли та й збираємо си на роботу, – а це жаби' такі, рапавки', ра'павка така велика... І це сидье хлопи, та' як ви сидите, а в'на на викно, висо'ко так – та й видряпалася та й в викно зазирає. Це робочі виділи. Зазирає в викно. А ці так си див'ї – та шо це таке може бути? В'на, Параска її імне': «Добре-добре...» Розибрала си догола', та' ек мати на світ народила, розибрала си, и пишла ту жабу взє'ла, і ікраз у неї горів огонь у печі', і вігребла ту грань і тоту жабу туду... Ну – вона мала того попелу взє'ти. Це стопроцентово. Вона мала, мала... Ну ек жаба могла так висо'ко на викно по стіні?... То вона прикликала її. То, видко, їй на мольфува'нні... Розділа си бігом, таки при цих, та й то знє'ла з викна, та й у пічь... То й по сегонни, ек хто жиє з тих мужчин, то згадує про то.

[А можна було корову від відьми вберегти?] Та ек убережете'? Ек вона хочье молока взєти, в'на вночі, ви мете' спати в хаті, вона пі'де в стайню та й молока во'зьме. То колис, знаєте шьо? То неудобно, але вже шо намі'рила, то і ка'жу. Коли си корова вполо'жи, коли має те'лі, то в'ни тогди дуже манну збирают. То навіть туалєтом мастили, трохи, аби не приступала відьма.

Глиг. В'ни не любили глиг. В'ни не любили... так, знаєте: горо'д файний, урожай файний... В'на ек си подиви на цес урожай... То в'на як це... Як вам сказати... – при'колень... дерево затесане, заби'та дереви'на, кіл, у землю, та й це вітігаст си, де відигниє, та й в городі цесе стрімголов перевертают цим затесаним д'го'рі, та й оце має стоєти собі ціли'й час у городі. Шо було

успід забите, то обертають догори. То це так вони не любили, що єк подивлять си, то таки так, що їх кази'ло це. Не дай божє. Це вони не сприймають. Або – віник. Березо'вий віник, уже такий, що він – сходже'ний, та й віник тоже стрімголов. Вона вже такі очі має, що вже вона на що си подиве – то недобре. А єк гли'пне – цес віник, цес при'колень – вона вже тікає, вона це не любе, вона не хоче це видіти. Приробле'ний – при'колень. Це, напримі'р, відогни'ло, та й верх відломив си, а цей при'колень лишив си. То, що в землі було. Та це, що в землі було, то стрімголов перевертають догори. Так, аби видно його, що з горо'да. Цим, що узе'млю було, то догори, а тим, що наверх був, то у землі. Посереді'ні города. Або – віник старий перевернути, та й ці відьми' вже не доступають.

Стрі'ченне – такі при'казки бу'ли, що ото ти^і мольфарі', що коро'ви чьере-дували, – то це Стрі'ченне – велике світло, та для них... – вони лиш ходили, навіть нічми' заходили в стайню, доїли молока того, і це уни си користали цим світлом. А ми – а ми так ні, ми це не знаємо. А котрі тоти^і такі відьми', що в'ни забирали манну у коров. Уни знали собі мольфа'рити, та й вони... Є такі, що бу'ли дозирали на це світло, що знали, що в'ни ходєт. Ну, їм дуже шкодило що – віник березо'вий. Старий віник. То це перевернути на пори'г... так, єк люди старі казали, – догори його перевернути, то так відьма би була не цей... Це так її шкодило, що би була не доступила. То на Стрі'ченне ставили, і на Івана, на Івана тоже вони си пользовали цим моментом. Або – в городі. В городі посадите', то є такі люди: ей, єкі в тебе файні бураки... ей, єкі в тебе файні барабулі... То або віник, або ків, єк забито слу'пец, то перевернути тим тесаним таким гострим, що там в земні' було, перевернути догори, – то це дуже ці^і відьми си боєли.

– мольфари, примівники тощо:

[Г. Б.:] Ну то колис – то бу'ли мольфарі', а тепер такого нема.

[В. Б.:] Якби мольфарив, як шос таке людині шкідливе шос до здоров'я, як укусит змія... Але шос таке робити, 'би людина гибла... А то може і так, і так.

[Г. Б.:] Я таке чьула, що охотники бу'ли такі, що вміли примов'єти. Ви^ін дилеко ни йде, пі'де в ліс, собі сєде на пня... І ви^ін так знав, що єк примовит, то зві'ря йшла пла'чьучь в руки їму, аби він стрілив. Ну але то, кажут, що дуже великим гріхом... Зві'рка йде пла'чьучь... Але то на пні мав сидіти.

[В. Б.:] Розказували, що насилали [гаддя], але ци то правда, ци неправда...

[Г. Б.:] Є, що в'на ліни'т си. З неї ліно'вицьє зла'зит. І єкшьо змія кусає корову, то то ліновицьє тре'а мати, і запалити, і дати, аби коровка понюхала, і треба і примов'єти.

[В. Б.:] Примов'єти – треба чіснику, коло'пеньки, та й 'гли'... Примовити... Цьому, що примов'єє від гадини, гадину бити можна. Лиш не можна другого

вчити. «Єк не можна гадині на престолі гніздо звити, так вона не має сили людину вкусити». І до цього є...

Було – мої мами брат. Пішов на рибалку. А мама пішла – так поміж ха'ти кирни'ця була, голови'ця (водичька з земні). Та й там – толо'ка, корова. Пішла прочистити, 'би ти'ла худоба. Та й наступила на гаддю', та й гадюка вкусила за ногу. То поків ішла додому, то нога спухла, вже пішло суда. І екраз надийшов брат мами, із рибалки. Та й мама каже – Петре, ану подиви си, мене гадде' укусило. Каже – дай чіснок та й 'глу. Та й мама да'ла, взев наза'д се'бе, там, пошептав, мама взе'ла помазала цим чісничьком ногу трошки, – через кілька хвилин уже нога як нога. Ну то там, пробачейте, тре' написати, тре'а взе'ти коло'пеньку, тре'є взети чіснок та й зробити таке, аби то тим помити. Голку – в чіснок заткати. Шо слово сказав, так ти'кай. За спи'ною.

[Г. Б.:] Або – єк людину зурочат, то примов'єли. Та прими'вка багато помагає... Є такі люди, шо мають очі такі [урекливі].

[В. Б.:] Якщо є рана, такі єкіс струпи', як екзема або шо, то ідет си в ліс. Из сухого дерева рубаєт си лубок такий, і то має бути такий лубок: єк укьев, так аби – єк приніс, поклав, так має бути і зроб'є'не. Та й тогди йдет си д' хаті: прийшов, цим лубком обче'р три ра'зи нази'стріч сонці, окрецайи рани, та й там примолюйи, і несеш назад, на то місце, звідки взев цес лубок, і там прикладайи, екби був, лиш точно прикласти, – і всьо. Але старали си так – аби туда люди не ходили, таке вибирати місце, шо там люди мало коли заходьи. Бо коли іде людина, за сухе це дерево імет си, – уже має тоже то, шо та людина мала. Суха смерека: чи маленька, чи велика, – лиш би той лубок точно був приліпле'ний. Так врубати, аби приніс, взев смоли і притулив.

[Г. Б.:] Я колис мала чиріки на ногах, дівчинов. А мене взе'ла на місціць до себе сусідка. І вона йде коро'ви доїти, а я йду за нею та й плачу. А це на ногах такі чиріки, шо страшне. Каже – жди до вечера. А там у серпни місяци в Бистреци в нас храм, одпущ. Та й так вид цеї хати почерез ріку до тої хати видко – госкі, світло світїт. А в'на ввечір взе'ла вивела мене надвір та й каже – аби ти си не дай божє не дівила ту'да. Та й взе'ла та й вче'рла мені... чим вона обчирала, я понятія не маю, – обчерла міні ці чиріки на ногах, так само, як цим лубом, та й кинула на це світло... Ну, вже примов'єла, та й кинула на це світло, на тоти госкі туду. Ото колис така бу'ла мода, шо ніде в горах зоставати видно ввечір, 'би світла нігде не бу'ло. Бо то такі люди бу'ли, шо то на світло кида'ли отаке. То як вона мені обчерла ці чиріки та й кинула на тото – і по сегонни я вже не маю того. Зна'харниця [котра таке робить].

Та й колис – сестра... Вона бу'ла мацьуха мому де'деви. Та й в'на дуже не любила невістку, мо'ю маму. А там кождої неділі – тато мого тата, то він грав у ци'мбал, у скрипку, – то тепер так си не сходьї, а тоди кождої неділі

там сходи'ли си, та' як на храм, люди. Та й мама прийшла из татом туда та й сиділа там. А вона намочыла руки в шос та й пішла та й так втерла у лице: «Йой, Марічко, яка ти файна!» – каже. Мама то лиш учула, то по кі'лі шос таке як би морозило, морозило... Та й каже покойному татови: «Йдім, Васи', 'д хаті, бо мені шос недобре». Прийшла 'д хаті, мамі лихо та й лихо, яко'с так як мороз йде по кі'лі. А дедя ка'є покойний: «Маріє, ану сідай на піч, може, тобі види'йде». Мама сіла на піч, а то вже ніч, а це там у викно, каже: «Е-йой-йой-йой!» – лиш отак сказало, – мамі лихо си зробило, мама впала. Впала... Ну таки так, шо вже приходит си вмирати, така слаба, шо... А дедя покойний каже: «Марі', я йду до діда – примовити». Та й дедьо покойний пишов туда, а дідо примов'єв, то каже, шо так діда накега'ло коло тої прими'вки, шо отак позива'в... Та й каже, шо йой, Васи', я не знаю, шо си стало, шо ше Марійка жива. То, каже, так на смерть ізробле'но жінці. Та й вже примовив – ти йди д' хаті, вмий, каже, жінку, та й виднеси, каже, так дес на сухе дерево висип, ту прими'вку. То дедя прийшов, обмлив маму та й відніс туда на Кич'єру і так'ій на сухе дерево висипав. То казав, шо як висипав на сухе дерево, відти си вертав, то здавало си, шо всей ліс, уся та Ки'ч'єра сунула си – поків тато прийшов д' хаті, то здавало си, шо догоне, уже такий...

А відьми'... Ми вже перед весілле'м... А то її донька', а я лишала си дома сама, бо мама поїхала до сестри мо'ї у Кропивицьє. А в'на хотіла мені зробити, але прислала свою' доньку', а в'на ровесниця міні, тота Ганна. Та й каже: «Ти сама дома, прийди до мене, та й я пріжжі' мотаю на самото'ці, а ти бери плеті'нні». Та й хлопці лишили си дома, а я прийшла. Прихожсу, та й сижу. Вона на печі сидит і питає си в мене: «Та ти хочь си виддавати? Тебе бере Білоголовий?» Я ка'жу: «На'шо ви питаєте си?» – «Йди суда. Я шос маю казати». Я прийшла, вона сидьє на печі, дає мені 'глу. Ну але така 'гла 'би велика, а нитка така з вовни, груба. Та й дає ту іглу та й ка'є: «Всили'-ко мені цу іглу». А я так ди'в'ю си на ню: «Бабо, а це якого дедя я маю всилити? 'Гла маленька, а нитка велика...» – «Силей-силей». А я кажу': «Ви знаєте шо, бабо? Дурні кешелі'с плетете. Відченіт си від мене». (Та лиш піди... двері втвори і піди гет. А я достоюю коло баби...) І баба из печі злазе, а я вже ди'в'ю си на ту Анну, на доньку' її, та й ка'у: «Слухай, ну та й шо баба хочьє з мене?» А в'на си загнула та й ничьо' не ка'є мені. Она пішла надвір, баба, дес у ту хату другу, а я приперла си так до одвірка та й сто'ю, та й так'ий хочьу допитувати си в теї, шо ти хочьєш, чьо' ти кликала мене. А баба з тої хати йде, та лиш тоже мене отак руками мокрим – по лиці, та й вілізла на піч далі. А казали, шо в'на мала гадьє'чью па'цьорку. Шо ото гаддя' сходят си докупі, мають таку па'цьорку, шо в'ни дуют у тоту па'цьорку. Я чьую – а там на печі' зацюркоті'ло, в'на лиш випустила з рота ту па'цьорку та лиш каже:

«Е-йой-йой-йой... – Та й далі мене кличе: – Іди суда». А я лиш двері втворила... (Та вона мала насипати шос під пори^г, тото нема...). Та й я – надвир, а ця виходит за мнов, донька'її, та й ка'є: «Та не бій си ни'чого. Боїс си – іди сип солі у ноги, у обув, та й, ка'є, ни'чо' не буде». Ни'чо' не ме ловити. Ну а я ка'у': «Ти на шо мене кликала? Ти кликала на це мене?» – «А ві каже, знаєш шо, – мені, та баба. Каже: – Отак тебе Насту'нін о'зме, дітино, дорога, як на долони' волос виросте!» Міні каже, баба. І я прихожу д' хаті, – шо я вам ка'жу, шо я як вислухала вид мами, шо мама розказувала, шо це баба робила мамі, – йе лиш слухаю, шо буде, там, мене кликати шос надвир або шо, але богу декувати, ні'чо' мені не бу'ло. Але я вам ка'жу, шо то бу'ло – відьми', відьми', колис, та'. Йо. Но.

Як ідете' в дорогу, то не тре'а віником замітати – не дай бог. Щитасци, шо та' як вимітає людину з хати. То так ведед си, шо не тре'а замітати, єк людина йде в дорогу.

Тато єк нам малим кєгли' зуби молоді, у сім років в дітий падут зуби, то усе тато кєг нам зуби та каже: «Іди киди'й почерез дах». Через хату. Аби зуби здорові бу'ли. Казати: «Такі зуби маю мати, як цвєк. Пустий киди'ю, а доброго хочу мати такого, як цвєк».

Єк свині чистили, тоже киди'ли [яєчка через хату], аби великі свині росли. А з базаря' єк принесут, ну, ку'пні по'росі, так периий раз кладу на піч. Та й кажут, аби була така солонина груба, єк піч. Бодай не на піч, а доторкнете си мі'хом, там, з свинев тов до печи.

Уявлення про тварин:

– вовк:

[Г. Б.:] Це казали, шо на Велигдєнь вівчареви треба їсти всьо пісне. І він може лі'тувати собі спокійно, шо вовк їго не... не рушит. Аби на Велигдєнь не їв ни'чо' такого си'того. Це особливо пастухи, котрі худобу пасут. Бо ва'таг – він у стайни... [...] Це вівчирі, коли в'ни на полонині бую'т з вівця'ми, лі'туют, оцес вівчєрь має не їсти на Велигдєнь ні'чо' скоромного такого, всьо має пи'сно бути, і відтак він сибі ті вівці дозирає, і відтак вовк не...

– кіт, пес:

[Г. Б.:] Ми почере'з ко'та і пса жиємо'. Шо колис люди бу'ли грішні. Коли потоп був, то Ісус Христос хотів знищити то всьо, так люди прогрішили. І то святий Петро шов. Колос імив. Бо колис колоссі росло із долини догори. Ціли'й колос був у зерні. Таки давно'-давно'. То ото, шо є колоса трошки наверху, шо він імив отак руков, – [святий Петро] віпросив на ко'та та й на пса. То через це ко'та-пса не можна обіжати, бо ми сегонни через котика маємо хліб.

Єк котюга коло хати виє, то не на добре. Тре'йї сварити, нагони'ти. Шо в'на шос віщєує ікес нидобре.

[В. Б.:] *Ко'та вбити – сім років щастє нема. Отак говорили.*

Тоті різники, котрі свині ріжут а б'ют пси, то кажут, шо після него м'єсо чьорне.

– курка:

[В. Б.:] *Єк курка піє фостом до хати, то на біду до хати, а єк хвостом від хати – не тре' боєсти си, бо вона біду відпроважєє.*

– ласка, вуж, гадюка:

[В. Б.:] *Казали, шо може вкусити ця ласка, та й всьо, та й ліку' нема. Та й людина чи худоба гине. Але їкос не били їх. Вона дуже миши виловлює. І вужа не били. Змію, гадюку, то так... Бо лізли нам до порога, а діти [в хаті], то ми мусіли бити.*

[Г. Б.:] *То, кажут, шо є домашня гадина, хатна'. Бо я це знаю, я там у горах іду води – а ди'в'ю си, а то така загруба, єк три пальці. Така задовга, і вона собі на підвалині, вілізла на підвалину... Ну єк вона?.. Бо то на мурі високім. Єк вона могла вілізти? Відки? Може, то дійсно хатна' була, десь зсереді'ни вілізла. Та й вона собі там грієцци на сонци, та й поки я по Василя, щоб убив, та й вона утекла. Біше ми не виділи її.*

Па'цьорка, па'цьо'ри є такі [«гадьє'чі»], дира'ва така, камінець такий. І кажут, шо то найти, то на кого подуїш, то вже як хочеш, шоби його люди не любили, то всьо – люди навіть будут тікати, як змії. Вид тої людини.

Кажут, шо гадюка має золоту корону'.

[В. Б.:] *Ану, я най розка'жу. Я як ишов, пацаном, то де 'стакади типер, то там нижше мостик був. То така завели'ка дес до півметра (може, більше) – і на голові мала таке як ко'рону. Таке блицьучье. Но я не міг си на то налюбувати. То я розказував мамі, то казали, шо то корона' в неї така. Шо її вбивати не мож. Але чи так, чи не так... Ото я видів.*

– саламандра:

[Г. Б.:] *Перший раз навесні' єк побачите, то треба через ремінь перепускати. Витігнути з штанів, та й три' ра'зи аби він перейшов, – поїсници не ме боліти.*

Уявлення про рослини:

– папороть:

[Г. Б.:] *На Івана, та'як сегонни Івана, а та'як учьєра вечьїром у дванаццїтїй годині йдут... в нас папорить така росте. В'на не має цвіту, але в'на зачинає в дванаццїтїй годині над Івана цви'сти. І коли це видьї, шо уна цвите, тогди шо хочьєш у Бога просиш – Бог тобі дає.*

– беладонна:

[В. Б.:] *Матриган є, то отруїне зіллі. Копати тихо, не говорити ничьо'. Ік копаєцци матриган, то так на лік, то не можна говорити, шос таке, рухатис. Та дати людині – та таке би робила, як би горілки си напи'ла. Хлопці да'ли*

одному, то шо витворювало – боже борони. І сорочку скігало, і труси, і боже борони. Ото таке зіллі таке. Шо робе, як копає, то те буде... (Що робить той, хто викопує корінь беладонни, те буде робити і той, хто ним лікується. – В. Г.).

– **тоя (аконіт):**

[В. Б.:] *А я тою розкопаю та й дам си напиту,
Кого схочьу – розволочьу та й буду любити.*

– **бузок:**

[В. Б.:] *Б е з не годици коло хати садити. Голубим цвіте. Бо вин си називає б е з, та це вже коло хати ничьо' не мало би бути. Без...*

Оповідки про старців:

[Зап. Ю. Пуківського] [В. Б.:] *Так ек колис ходив ста'рець, про'січ. Ну та й давали всяке, файне давали. А попав в одно село, та й зачье'ли давати їму таке... коржики, ікес таке... Ну та й шо – та й цей – то, шо було файне, з'їв, а це лишило си. Та й пішов село від села. Ну та й прийшов в одно село, а ці коржики, шо мав, – повикідав. Дес висипав на стріп чи на шо то. Та й прийшов у село – ніхто не дає. Ходив в одну хату, в другу хату, в третю – ніхто не дав нічого. Ну а цес – гине їсти. Нема шо. Та й вертаєт си назад та й кричї, шо «Коржу'-коржу', настраш мене, то би 'х ті си настра'шив!» А коржа нема...*

[Зап. Ю. Пуківського] [Г. Б.:] *То було так, шо ходив ста'рець так – уже доїв. Кождий день – давайте те, і давайте те... Та й цес тазда' вже котрийс си на цего нагнівав, та й взєв булку та й трійло поклав у булку. Думає – ти біше вже ходити не 'меи. А ви'н приніс це д' хаті, та й мав біше булочьо'к, та й ці з'їв, а цю булочьку поклав собі на другий раз. Та й ікраз цего' сина, шо цес дідо це зробив, діда син іде, та й повертає та й каже – я так зголоднів, шо не знаю, як д' хаті з голоду дійти. Ти шос би мене вгостив чи'мос. А ви'н каже – та я шо – біше не маю, лиш то, шо я сьогонні напросив. Та й дав ту булочку цьому' синові, того діда, шо дідо дав трійло. Ну та й шо – син іззів... Ага. А цес ста'рець, ік давав цес булочьку з трійлом, каже: «Прости'біг. Хто дає – собі дає, і як хто заслуже – так буде мати». І ікраз – син це з'їв та й так отруїв си.*

[Зап. Ю. Пуківського] [В. Б.:] *Казали колис старі люди, та й воно дійсно така правда є: «Шо собі не любиш – другому не зроби, та й тобі скрізь буде добре».*

Похоронно-поминальна обрядовість:

[Г. Б.:] *Казали, шо брали ви'ли, котра людина все мучит та й не гонна вмерти, та й лізли на дах, та й розчіха'ли, і тогди вже душья віхо'дила. Ви'ли, ці, шо сіно ки'дають.*

Су'хар – сухе дерево. То в нас мода така: єк хтос умре, тіло мють, то тре' висипати на сухе дерево. Не на сире. На живе дерево не можна. Треба ви-брати, аби не під ногами [виливати], де люди не ходіт.

У нас не купували тру'нви, а робили сами. Домови'ну робили – переважно смирека, ялиця. Та' єк старі, то на'іть наперед собі берут та й наймают та й домовину роб'є, тру'нву роб'є, та й собі тримают на поді'. Коли вже людина помре – то готове. Це найкраще.

Єкишо тру'нву зро'б'є, то оці фуґавки', шо ги'мблем то, то це уже єк мают тіло там класти, вже засте'лют, то треба зрідні там по цій фуґа'вці, по три, ки'нути. У тру'нву, пи'д кіло. А там уже, на цвинтарі, хорон'є, тре'а глинки. З родичів тре'а по-трошки глинки кинути на трунву, єк уже спустьї. Три ра'зи.

Напримір, годинник був, чи у жінок золоті ковтки' – це не дай Бог здоймити. Це з чьим умер, з тим похоронити.

А бу'ла така мода: ага, я шос маю зло на вас. Я си так стараю, аби я вашу фотокарточку взє'ла. І тогди пи'д кіло підме'тував.

Бу'ло, бу'ло. Гру'шки били. Називало си – бити гру'шки. Там приходи'ли всеке прибагали, але єк старий помер. Єк молодий, то не. У хаті лежить, у хоромах, а тут калідор... а там уже – б'ют гру'шки, ви'дгадуют, а так си сміют, а так си регот'є... Та то це відмінили люде, бо домашнім... б'де си криви'ти – то, ка'ут, не дорі'зав, утут таке си твори, шо... Бо це куда: там плачі та й горе, а тут цесе... Та то вже роки... Дес міні бу'ло тринадціть років, та й це перестали. А бу'ло так, шо бабка вмерла, а то у нас приходьї на посиж'їньї, увечір сходьїт си люди поси'діти. А бу'ли хлопч'їки такі, шо взє'ли та й зав'езали шнурко'м за руку ме'ртового, і цес шнурок – туда, пристроїли, – та й йікраз [люди] прийшли на посиж'їньї. То приходьї на посиж'їньї, кладе свіч'ку коло ме'ртового і падут нако'лінки і Богу си мол'ї. Коли упали нако'лінки, цес за шнурок як пок'їгнув, а це тіло та' єк би... Я вам ка'у, шо єк тікали в двері!.. Та то страх великий, шо ви?!

Єк людина вмираї, тре'а опрови'д робити. Ну, свіщ'єнник приходьї забрати тіло, і тут, де людина спочивала, і треба зробити... там перестас си робе... на ти'м... на лужку. І свіщ'єник ізробе опрови'д, і тогди нема шо боєти си, шо хтос буде'приходи'ти. То хто в душу набирає, хто сумує дуже, то може си привиж'є'ти. Из-за того, шо людина сумує, і може шо-небудь у душу налізти, шо й вопи'вночьї вам ме си привижувати.

Єк так людина вмере в хаті, то вже ік тіло о'змут – свіч'ка має стоєти, горіти на ти'м місци, де кіло бу'ло, і клали вода"ч'ку на ви'кно і муков тоже [як і на Святвечір] посипа'ли, так аби'с видно, ци душ'я приходи'ла пити вода"ч'ки. І тоже – та' єк би миш пробігла, тикі сліди бу'ли.

Ізв'язують ноги. Коли вже свіщеник тіло провади, то тре'а мати гадку і цес шнурочьок роз'єзати. Шнурочьок кида'ли у ноги [в труну], а є такі люди, шо мають гадку – пользуют си цим.

Яблінки' на гробах садили, сливки. В стороні. Пам'ятка була така.

Після по'хоронку в хаті не можна рік було робити.

Таке буває, шо єкшо людина помре, то рік не треба ремонту робити, нис'кі. У хакі. Не можна. Єк людина умре, її похоронє', то не треба поновлювати ничьо'. Зеркала', ік є у хаті мертвец, то зеркала треба вкривати рушником, аби це не відбивало то.

Є'к хрестити... [померлу дитину]. Треба брати рушник, треба з свіщеником си договорити, і треба збирати куми, і аби в'ни и'шли до церкви з цим рушником, аби свіщеник виговорив форму, аби всвітив цей рушник, і ци' аби свідки були два, матка-батько, і цес рушник тре'а подати за прости'біг любому, най Бог приймає перед цієї душі, і тогди Бог бере та' єк воно хрище'не. І тре'а імне' класти, 'би священик поклав імне'. Ци Ганнуся, ци Марійка, ци Василь, ци Іван, ци єк. Оце отак приймає його до хресту Го'сподь Бог.

[Як одне за одним помирали немовлята] У нас така... То кри'з ви'кно. Треба, аби жінка, котра' має щєскі, стати з того боку, і ця відцив продає. Продає дітину. Бо то є, шо то о'дно за другим вмирают... То вона ше єкус плату дає відти'в, кри'з ви'кно. Та певно – шо мусьї дітину вертати, але шо в'но вже щитаєт си, шо про'дано. І тре'а вібрати таку, переслуха'ти, котра людина така щіслива, шо їй можна продати. То любій ні. А шо, ік така сама'... продаст цій другій... та й то не буде. То любій жінці, єка щіслива...

Народна метеорологія:

[В. Б.:] На небі місіць єк стоїт калюхо'м донизу, значит, дожджєви'й. Єк рогом стоїт вниз, то погода буде.

[Г. Б.:] Я знаю, шо як буря проходила, то тато брав кочьє'ргу, шо грань си вибирало, і заміта'вка, шо тоже грань... до печі, хліба печи'. То брав період хати... На Світій вечір кладет си отаву під колачі на стів. Аби в'но собі там стоєло до Васи'ля. Ота отава дуже ва'жна, єк надворі гради' великі. То тато палив надворі перед двер отаву цу, і кочьє'ргу і ту заміта'вку на'вхрест вкладав – так град відвертав. Та отавка перед тим хрестом горіла.

Єк півні, то лиш треба знати, до полу'дня, по полу'дню: шо на погоду, а шо на дощ. Уже ввечір ік піє півень, то значить, дощ буде на ніч.

До нас шпаки або пастушки прилітают, – то вже весна буде.

FROM THE SPIRITUAL CULTURE OF THE HUTSULS (Records from the village of Bystrets in the Verkhovyna district)

Volodymyr HALAICHUK

Ivan Franko National University of Lviv

The Chair of Ethnology

1 Universytetska str., Lviv, 79000, Ukraine

e-mail: halay_czuk@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7780-5876>

The reader is offered field ethnographic materials on the spiritual culture of the Hutsul region, recorded by the author in July 2016 from the spouses Vasyl and Anna Bilogolovy from the village of Bystrets, Verkhovyna district, Ivano-Frankivsk region.

Thematically, the materials cover the calendar layer of customs and rites, building rites, demonology, magic and worldviews (in particular regarding animals and plants), funeral and memorial rites and folk meteorology.

Part of the materials are the records of fellow ethnologists Yuriy Pukivskyi (in the section on calendar rituals) and Roman Siletskyi (the entire section on building rituals).

Despite some fragmentation, the records contain a lot of valuable information that will be useful to researchers of Hutsul spiritual culture.

Keywords: ethnology, Ukrainians, Hutsul region, spiritual culture, customs, rites, beliefs

Матеріали надійшли до редколегії 13.12.2022

Матеріали прийняті до друку 21.12.2022